

A- 52799

Eesti Arheoloogiaseltsi Teated 1992 (1)

Reports of the Estonian Archaeological Society 1992 (1)

STILUS

1

Toimetajad: Lembit Jaanits ja Valter Lang

Eesti Arheoloogiaselts

Tallinn 1992

2

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

204354

Koostaja: Valter Lang
Kaane kujundus: Priit Herodes
Foto: Enno Väljal
Makett: a/s "HumP"
Trükitud: a/s "AGU-EMS"

© 1992 Eesti Arheoloogiaselts

Vilma Trummal

UUS UURIMUS KESKAJA ARHEOLOOGIAST

Helen Clark. The Archaeology of Medieval England. London, 1984.

Dr. Helen Clark - väljapaistva inglise keskaja uurija ja mitme ülikooli (Birmingham, Lund, London) tunnustatud lektori raamat Inglismaa keskaja arheoloogiast on ilmunud juba 1984. aastal, kuid meile kättesaadavaks sai see alles hiljuti, mistõttu tema tutvustamine on võimalik hilinemisega. Usutavasti pakub raamat siiski huvi, kuna Eesti keskaja arheoloogia areng teeb alles oma esimesi samme ning vastav naaberalade kirjandus on meile üsnagi raskesti kättesaadav.

HC raamat kajastab nii autori enda kui mitme teise inglise nimeka keskaja arheoloogi ja ajaloolase uurimistulemusi, on varustatud teadusliku aparatuuri, ulatusliku bibliograafia ja 50 must-valge illustratsiooniga, millest eriti väärtuslikud on ürikutest pärinevad keskaja kartograafia andmed ja nende alusel koostatud levikaardid, samuti diagrammid, õhufotod jne.

Vaatamata üle 25 aasta kestnud keskaja arheoloogia uuringutele, samuti selle aine pikemaajalisele õpetamisele briti ülikoolides (alates 1970) märgib HC tagasihoidlikult, et keskaja arheoloogia on Inglismaal alles oma lapseas. Siiski on sellel tähelepanuväärseid tulemusi, mis kajastuvad ka antud töös. Silma paistab autori enda oskuslik arheoloogiaandmete seostamine varaajaloo ja keskaja ürikutega kogu käsitletava pika perioodi vältel, alates William Vallutajast (1066) kuni umbes 1500. aastani. See võimaldab autoril sünteesida tolle aja Inglismaa maa-asustuse ja linnade arengut, käsitleda üsna üksikasjalikult ehitust ja arhitektuuri ning anda usutav kultuuripilt keskaegsest Inglismaast.

Käsitluse aluseks on põhiliselt arheoloogiliste päästekaevamiste tulemused. HC suhtub neisse, eriti varasemate päästekaevamiste (1956-1970) tulemustesse, siiski üsna kriitiliselt. Autori sõnutsi pakuvad need peamiselt fragmentaarset materjali, kuid mitte ainsatki tervikülevaadet muistisest, rääkimata mõne muististekompleksi analüüsist (lk. 10-11). See tuleb meilegi üsna tuttav ette. Et Inglismaal

finantseerib päästekaevamisi riiklik fond - Keskkonnakaitse osakonna muististe sektsioon-, siis on autori kriitika suunatud suurelt osalt selle organi uurimistöö juhtimise poliitikale, mis kaua aega soosis peamiselt kindluste uurimist ja konserveerimist, samal ajal kui asulaile, linnadele, isegi kirikuile ei pööratud tähelepanu. Nende tõsisema uurimiseni jõuti alles viimasel aastakümnel.

Seetõttu peab autor oma põhieesmärgi saavutamisel oluliseks ülesandeks seniste lünkade väljaselgitamist ja vastavalt sellele edasise töö kavandamist, iseäranis uute meetodite väljatöötamist, et olemasolevad lüngad igati usaldusväärse materjaliga täita. Arvan siit leidvat olulise juhise meiegi jaoks: enne kui taotleda riiklikus poliitikas toetust arheoloogia, sh. keskaja arheoloogia uurimisele, tuleb kõigepealt endale selgeks teha, mida meil on eeskätt vaja uurida ja säilitada ajaloosündmuste käigu ning rahva elupildi tõepäraseks valgustamiseks.

Sellest lähtuvalt on HC raamatus peale põhjaliku sissejuhatuse kuues peatükis inglise keskaja arheoloogia kõige olulisemate küsimustena vaatluse all:

1. Maa-asulad (üksiktalud, külad, mõisad).
2. Kihelkonnakirikud.
3. Kloostrid.
4. Kindlused.
5. Käsitöö ja tööstus.
6. Linnad ja kaubandus.

Et siinkohal pole võimalik teose kõiki peatükke lähemalt tutvustada, valin vaid paar Eesti seisukohalt olulisemat küsimusteringi - maa-asulad ja linnad.

HC arvates tuleb inglise maa-asulate karakterseid jooni kõigepealt otsida Inglismaa maastikus. Uurides teid, sildu, kihelkonnakirikuid kui asustuskeskusi, kindlusi jne. on vaja arvestada kohaliku looduse omapära (metsaalad, pargid, põllusüsteemid). Ehkki ehitused on suuremas osas lõhutatud või hävinud, on süstemaatilised õhuvaatlused ja aerofotod aidanud paljusid asustuskeskusi avastada ja täpsemalt fikseerida; sellele vastavalt on neid ka inspekteerima ja välja kaevama asutud.

Mahajäetud briti keskaja asulakohtadest on ajavahemikus 1956-1980 välja selgitatud üle 3000 asula. Viimased on kantud levikaartidele, avaldatud nende asendiplaanid, fotod ja muud uurimisandmed. Nagu näeme, on see töö oma iseloomult ja eesmärgilt lähedane sellele, mida teeb edukalt meie vastav metoodikanõukogu Kultuuri-ministeeriumi juures.

Asulate väljakaevamine on Inglismaal edukas olnud eriti alates 1970. aastate lõpust. Uuritud on nii keskajal mahajäetud asulakohti, mille varemed pole säilinud, kui ka asulakomplekse, mis olid kindlustatud mullavallidega või koondunud kirikute ümber küladeks ja mille ehitusjäänused on alal hoidunud juba nende mahajätmisest saadik. Mõistagi ei ole nende asularühmade vahel mingit põhilist erinevust, küsimus on rohkem erinevas uurimismetoodikas. Uurimistöösse on kaasatud keskaja ajaloolasi, ajaloolise geograafia spetsialiste, klimatolooge, mullateadlasi jt.

Selle uurimistöö tulemusi on avaldatud nii üldkäsitlustes kui ka kitsamates uurimustes üksikute krahvkondade maa-asustuse, eeskätt nende külade ja mõisate maavaldussuhete kohta (vt. bibliograafia).

Uurijana huvitub HC oma töös eriti põhjustest, mis sundisid keskaja talupoegi oma asulaid maha jätma ning millal see toimus. Neid küsimusi vaadeldakse põhjalikult kogu keskaja kuue sajandi vältel. Asulate väljakaevamisandmed on üldistatud ja koondatud peamiselt diagrammide ja statistiliste tabelitena. Tundub, et HC arvestab asulate dateerimise alusena suures osas siiski ürikute andmeid ning on kahju, et ta lähemalt ei käsitlenud asulate arheoloogilist leiuainest, mis võiks ehk mõneti täpsustada taluhoonete ning nende ümberehitamise vanust. Siit ehk selguks ka, kui suur on korrelatsioon arheoloogilise ja dokumentaalse materjali vahel ehitusperioodide määramisel.

Looduskatastroofide, üleujutuste, põuaperioodide jne. selgitamisel on pööratud tähelepanu ka klimatoloogilistele teguritele, uuritud on nende mõju asustuse arengule, sh. elamu asukoha valikul, ümberehituste põhjusena jne. Samadel eesmärkidel on analüüsitud maapinnavorme ja mullastikku. Sellist kompleksuurimistööd rakendati 1970. aastail ligi 150 maa-asula puhul erinevais krahvkondades, kus selgitati asulate ja hoonete konstruktsioonide arengut nii sotsiaalsest kui ka funktsionaalsest aspektist lähtudes. Eristati vaesemate talupoegade, jõukamate renditalupoegade ehk farmerite ja mõisate

hoonetüübid ja -konstruktsioonid - vastavalt rõhtpalkelamud, püst-konstruktsiooniga sõrestikhooned ja kivihooned kõigi oma erijoonetega, kõrvalhoonetega jne. Arvestati ka liiklusteede paiknemist ja põllulappide süsteemi kujunemist sõltuvalt külade ja mõisate asukohest. Autor vaatleb Inglismaa keskaja talumajanduse arengut mitte ainult põllunduse ja karjanduse, vaid ka mitteagraarsest aspektist.

Huvitav on samuti linnade arheoloogilise uurimise materjal, mis näitab nende osa inglise keskaja ühiskonna majanduslikus ja sotsiaalses arengus. Autor käsitleb linnu kui riigi ja üksikute krahvkondade tööstus- ja kaubanduskeskusi, talupoja seisukohalt aga kui turukeskusi, mis stimuleerisid linnade tagamaa, seega ka talumajanduse arengut.

Keskaja linnade uurimine Inglismaal algas nagu mujalgi Lääne- ja Põhja-Euroopas pärast Teist maailmasõda ja sellega kaasnenud paljude linnade hävingut. Ometi suudeti Inglismaal ajavahemikus 1950-1970 sellel alal vähe ära teha. Samal ajal nõudis linnade uurimine siiski järjest suuremaid kulutusi, mistõttu maa-asulatele, kalmistutele ja muudele objektidele eraldati järjest vähem. HC arvates on linnade uurimine maa-asulate uurimisega võrreldes niigi palju paremas olukorras, sest keskaja linnade kohta on Inglismaal säilinud rohke dokumentaalmaterjal (näit. 11. sajandist pärit *Domesday Book* - valitsuse dokumendid, jõukate kodanike erakirjad jpt.), samuti on linnade kaevamisel tavaliselt paremad tehnilised tingimused (kilehallid, laborid, tehnika jm.). Autor kritiseerib neid uurijaid, kes püüdsid pearõhu asetada linnade uurimisele, seda reguleerimatult forsseerides.

Esimesed teaduslikud linnade väljakaevamised algasid Inglismaal alles 1960. aastail (Winchester ja King Lynn Norfolkis). 1970. aastail kasvas uurimistöö ulatus järsult, kuid selle edasist stiihilist kasvu pidurdasid olulised muutused linnauurimise perspektiivprojekteerimises. Mainitagu siin kahte väga olulist tööd, mis juhtisid tähelepanu linnauurimise koordineeritud projekti koostamise vajadusele (ka Rootsis, Soomes, Taanis ja Norras), et vältida keskaegsete linnatsentrumite hävimist moodsa linnaehituse läbi /1/.

Uue projekti ideest haarasid kohe kinni Rootsi keskaja linna uurimise projekteerijad, seal koostati vastav generaalkoostis (*Medeltidsstaden*), mille toetuseks loodi nii era- kui ka avalik fond; see asus finantseerima ka projekti kohaselt läbiviidavaid linnauuringuid, sa-

muti uurimistulemuste publitseerimist. Samasugused projektid koostati kõigil Põhjamaadel, väljaarvatud kahjuks Eesti. Ehkki inglased olid selle projekti stimuleerijad, märgib HC kahetsevalt, et just siin pole projekti elluviimisel seni saavutatud sellist edu kui Põhjamaadel. Nii pole kaugeltki kõigis Inglise linnades selliseid projekte koostatud, ka puuduvad kohalikel arheoloogiaseltsidel taoliste töötulemuste publitseerimise võimalused. Linnakeskuste hävimisoht püsib HC arvates endiselt. Siiski on ühtekokku 700 teadaolevast keskaja linnast seni ligi sajas linnakeskuses suudetud päästekaevamisi korraldada (lk. 171). Töid on finantseerinud Inglise keskvalitsus Keskkonnakaitse Ministeeriumi kaudu. Seega on Inglismaa olukord ikkagi tunduvalt parem, võrreldes vastava uurimisoluksorraga Eestis.

HC järgi oli kolmandikus uuritud linnadest tehtud väljakaevamisi sellises ulatuses, mis võimaldas lahendada ka probleeme. Viimastel aastatel on Inglise valitsus aga linnauurimise finantse veelgi kärpinud, kusjuures on ette nähtud vaid kaheksa "rahvusliku tähtsusega" suurema linna eelisuurimine (lk. 173 jj.). HC väitel on seda uurimisvajaduste seisukohalt liialt vähe, pealegi leidub Inglismaal külluses palju paremate uurimiseeldustega linnu, sh. väikelinnu, mille uurimine annaks hoopis efektiivsemaid ja meie teadmiste jaoks väärtuslikumaid tulemusi kui eelistatud kaheksa puhul. Väljakaevamiste väärtust ei saa hinnata ainult leidude hulga järgi, nagu praegune keskne uurimispoliitika seda taotleb, märgib autor (lk. 174 jj.). Ka Rootsi linnauurimistulemused peaksid tema seisukohta kõigiti kinnitama. Edasiseks tuleb kavandada kõigi linnatüüpide, sh. väikelinnade uurimisprojektid. Oma liikluskeskuste, sadama- ja turukohtadega oli linnadel suur tähtsus just oma ajalooliste tagamaade seisukohast, millega neid sidusid majandussuhted.

Järgneb rea linnade uurimistulemuste üksikasjalikum käsitus, millel siinkohal pole kahjuks võimalik peatuda. Keskaja linnade uurijail aga oleks nendega kasulik tutvuda, samuti nagu Inglismaa kirikute, kloostrite ja kalmistute väljakaevamistulemustegagi.

Märkused

1/ **Helgway, C. M.** The Erosion of History: Archaeology and Planning in Towns. London, 1972; **Biddle, M. & Hudson, D.** The Future of Londons Past: A Survey of the Archaeological Implications of Planning and Development in the Nations Capital. Worcester, 1973.

Vilma Trummal

A new treatment on Medieval archaeology

H. Clark's book "The Archaeology of Medieval England" (London, 1984) is under discussion in this paper. The book has been introduced and the problems of the English medieval archaeology have been analysed and compared with those that we have in Estonia. By the author's opinion, the investigation level is much higher in English towns than it is in Estonia, where even no complex research project for the study of medieval towns has been composed so far.